

Balassa János és köre

Kortörténeti vázlat áttűnésekkel

Molnár F. Tamás dr.^{1, 2}

¹Pécsi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar, Orvosi Készségfejlesztő és Innovációs Központ, Pécs

²Győr-Moson-Sopron Vármegyei Petz Aladár Egyetemi Oktató Kórház, Érsebészeti és Mellkassebészeti Osztály, Győr

Bevezetés¹

Csapdás a Balassa János (1814–1868) léptékű emblematisztikus személyiség megidézése; a magyar és a nemzetközi orvostörténet számos buktatót rejt. Az elvárt kép sokszoros életnagyságú makulátlan alakot kíván, ámuló környezetben. Példa erre a Semmelweis Ignácra eddig készült három, sajnálatosan korspecifikus film (1939, 1952, 2023), melyek mindegyike patográfiai biztonsággal bizonyítja, hogy az „alkalmazott történetírás” a diszciplína szomorú deklinációjára vezet. A historia medicinae hajlik a szelektív, rosszabb esetben irányított emlékezésre, esélyes a hagiografia iránt és a prezentizmusra, melyben a múlt eseményeit a „kimenetel”, a jelen szempontjai szerint ítélik meg. A Balassa Jánosról való hiteles írást tovább bonyolítja, hogy a primer források viszonylagos bőségét az eddigi feldolgozottság mértéke² ellensúlyozza. Röviden: maradt-e munkásságáról bármi érdemi új, feltárnivaló? Életműve a Széchenyi István fémjelezte reformkor legígéretesebb éveiben kezdődik, generációs élménye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, melyet a megtorlás és a fokozatosan lazuló elnyomás követ, ám a Deák Ferenc-i konszolidáció jótéteményeiben már nem részesül. Ha iskolateremtő munkásságát (1843–1868) korunkra vetítenénk, a 2000–2025 közötti periódust kapnánk. Miután a módszeren nem lehet, az optikán változtatok: megkísérlem a környezetet a főalakhoz hasonló élességben ábrázolni. Rekonstrukciós vázlat ez a 19. század dereka magyar sebész közegének, melyben a Joseph Listerhez hasonlítható léptékű orvos-professzor³ – társaival együtt – lerakta a hazai sebészet

alapjait. A 20. századi közép-európai történelmi eseményekből [1] fakad, hogy munkássága áttételesen a környező (utód)államok medicinájára is jelentős befolyással bír; búvópatakként máig hatva⁴. Tartozásunkat, Balassa János koherens és alapos életrajzát nem tudom törlesztetni; mindösszesen egy lehetséges narratívával szolgállok.⁵

A bécsi sebészeti klinikáról, ahol von Wattmann⁶ egyik tanársegéde, 1842-ben jön Pestre, hogy Stáhl Ignác (1787–1849), majd Piskovich Nepomuk János (1805–1847) megüresedett, 14 ágyas klinikájának sebészprofesszori katedráját elfoglalja. A 28 éves tanár feladatának érzi, hogy a chirurgiát a borbélymesterségből kiemelve (re)integrálja a medicina egységes testébe. Bécsben ez már lezajlott. Szentpétervárott, Párizsban, Londonban is a sebészet emancipációjának vagyunk tanúi [2]. Bizonyítania kell a céhbeliéknél és a publikumnak is, hogy a jó sebész orvosként is kiváló. Az egyetemi végzettségű műtő orvosdoktorokon kívül ugyanis még három másik, fokozatosan csökkenő kompetenciájú mester alkotja a korabeli sebészközösséget⁷. Pesten és Budán összesen körülbelül 110-en dolgoznak [3]. Hét év múlva – a szabadságharc végére – 1000–1200 különböző képzettségű és képességű sebész működik a Magyar Királyságban. A korabeli chirurgia – a legmagasabb szinten is – érdem-

⁴ A szépirodalmi reprezentáció vélhetően legjobb példája Tompa Andrea Fejtől s lábtól: Kettő orvos Erdélyben című regénye (Libri Könyvkiadó, Budapest, 2013), mely a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Sebészeti Klinikájának valóban sebész pontosságú leírása is.

⁵ Byung-Chul-Han: A narráció válsága (ford.: Csordás Gábor). Typotex, Budapest, 2025.

⁶ Ferdinand Joseph von Leber (1729–1808) > Vinzenz von Kern (1760–1829) > Josef von Wattmann (1798–1866) > Johann Dumreicher (1815–1880), illetve a II. Sebészeti Klinika: Franz Schuch (1804–1865) > Theodor Billroth (1829–1894). Wolner L, Höfinger P, Wolner E.: History of surgery at the University of Vienna. The three surgical schools. Wiener Klinische Wochenschrift 2024; 7–8.

⁷ Legalul az inas-mester rendszer keretében és kétéves sebésztanfolyamot végzett polgári (borbély)sebész áll. (Feltétel az írni-olvasni tudás; oklevelet kap.) Az egyetemi hároméves képzés eredménye a sebészmester, akinek jelentős anatómiai ismeretei is voltak, és latinul kellett tudnia. A katonai képzés modellje 1785 óta a bécsi Josephinum mintáját követi, a kor traumatológiai ismeretei mellé korlátos általános orvosi tudással is felvértezte a hallgatót. A késő középkori német (és későbbi orosz) Feldscher/felcser (tábori sebész) megfelelője. A hierarchia tetején áll az orvosdoktor, aki operálni is tud. Foghúzást – mely a narkózisigény szülőanyja lesz – valamennyien végeznek. A Bugát-Flór-féle magyar orvosi névjegyzékben 1840-ben összesen 1634 orvos, sebészmester; polgári és sebészmester szerepelt.

¹ Prof. Molnár F. Tamás Balassa János-émlékelőadása (Magyar Sebész Társaság, Balatonfüred, 2025. május 29.) történeti részének szerkesztett és bővített változata.

² Nem utolsósorban az eddigi Balassa-előadásoknak köszönhetően, ahol műfaji szabály, hogy az első „köteles részben” a beszéd reflektáljon a történelmi Balassaképre.

³ Sebészletem legnagyobb hivatalos kitüntetése hírével elbűszkélkedtem spanyol kollégámnak, Ramon Rami Portának. Mivel a név érthetően nem mondott volna neki semmit, így magyaráztam: Balassa János a magyar Lister. Csak utóbb jutott eszembe, hogy mondhattam volna így is: Lister a skót (brit) Balassa. Egyenlő pályák, egyenlő esélyek. NB: Tátrai Tibor a magyar Jimi Hendrix, Deák Bill Gyula a magyar BB King; az irigységgel elegy kisebbségi érzés diktálta sor addig folytatható, amíg el nem értünk egy Edith Stein-i Puskás a magyar Puskás, a Puskás állításig.

ben végtagsébeszet (amputáció), a bőrfelszín alá ritkán hatol (tályogok, hólyag stb.), a testüregei beavatkozástól – a foghúzás, kőmetszés és a hüvelyi-méhüri beavatkozások kivételével – helyesen: tartózkodik.⁸ A szülészmeszteriség ezért külön diplomát is kíván; Balassa János ezt is birtokolja⁹.

Ami a reformkor egészségügyi intézményeit illeti, a katonai (állandó és tábori kórházi) rendszer szabályozott ellátást kínál; a polgáriak a helyi körülményeknek jobban kitettek, önszervező, zömmel az egyházi keretekben (caritas) jótékonyági alapú működésűek. A gyógyítás-ápolás komplexumban az utóbbi dominál. A közegészségügy alapvetően rendvédelmi célú, eszköztárát, módszereit ez határozza meg.

Balassa ebbe a rendszerbe építi be a kor „legjobb klinikai ismereteit”¹⁰, a napi feladat az addig összegyűlt orvosi, sebészi tudás gyakorlati alkalmazása [4]. Az új ismeretek halmozódása, a készségek javulása törvényszerű, szinte unalmasan szabályos. A megfigyelésekből levont tapasztalatok észrevétlenül szervülnek a gyakorlatba. Az orvosi, műtéti rutinmunka mellett látótere széles: az első hazai gyógyszergyár megszületését is támogatja [5]¹¹. Ezt a képet két év leforgása alatt két különböző természetű, de egyenként is drámai esemény rajzolja át.

1847

Az első paradigmatis esemény a sebészetet minden ízében átalakító fájdalomcsillapítás, az éternarkózis. Rövidebb mint egy év alatt terjedt el Európában [6]. Az éter (vitriol, kénégyen) anyagként, de még hatásában sem volt ismeretlen, ahogy a hasonló hatású N₂O, kéjgáznak is nevezett nevetőgáz, a biedermeier partidrogja sem. Már a 19. század elejének kémiai forradalma előtt is ismert volt, Paracelsus is tud róla. Ami újdonság volt, az a bódítás orvosi célú alkalmazása¹². Morton 1846. október 16-i, éternarkózisban végzett nyaki műtete (op: JC Warren) után egy hónappal a hír Londonba ér. Két hónappal később Balassa Pesten már egészséges medikusokat és fiatal orvosokat toboroz a kénégyen hatásának kipróbálására. A tudás terjedési sebessége szédítő [7]. A bécsi mütőnövendék, Markusovszky az egyik ottani bemutató alanya. 1847 nyarán az orosz Pirogoff a kaukázusi hadjáratban narkózisban operál [8]. Balassa 1847. januári fázis I. kísérletével szinte egy időben tanársegéde, Kovács Sebestény Endre (1814–1878) a Nemzeti Szín-

ház egy színészén mutatja be a hatást. Márciusban tankönyv jelenik meg Pesten az éternarkózisról¹³. A skót Simpson ugyanez év decemberében a *Lancet*-ben közli a kloroform bódító hatását, amelyet Kovács Sebestény már korábban megfigyelt [9]. Innentől ő ezt a hangy-halvagynak nevezett hatóanyagot favorizálja – Flór Ferenc-hez hasonlóan [10]. Balassa János klinikáján az éternarkózis válik uralkodóvá. A lényeg: a sebészi „műtéteket” immár fájdalom nélkül lehet és kell is végezni.

1848–1849: a generációs élmény

A másik, a narkózishoz mérhető súlyú, de a társadalmi térben zajló paradigmaváltó eseménykört az 1848-as európai forradalmak és a rákövetkező magyar szabadságharc alkotja.

Mannheim Károly hívja fel a figyelmet (1928) a generációkérdés fontosságára, mely a medicinában a rendszer rigiditása és a technológiai lépésváltások miatt fokozottan érvényes [11]. A könnyen emészthető, a magányos hőst preferáló emlékezetpolitikai megközelítés nem kedvez a csoportképeknek. Balassát azonban nem lehet hűen ábrázolni, megérteni pedig végképp nem, kollégái, társai nélkül. A vele egykorú Kovács Sebestény és az alig fiatalabb Lumniczer, az első narkózisoknál is asszisztense, Markusovszky kontúrozák alakját, tevékenységét. Róluk és a többiekéről később esik szó. 1848–1849 számunkra egybenőtt hosszúra nyúlt évében Balassát professzorként látjuk elsőként az egyenlők között. A kor hazai politikusi hittek gyakorló orvosainak: a szervezés, irányítás feladatát olyanokra bízta, akik láttak beteget, sérültet. Balassára miniszteri tanácsosként a pest-budai beteg- és sebesültellátás klinikai és szervezési feladata hárult. Kollégáival hadisebészeti tanfolyamot indít. A mindig lelkesek a háta mögött felróják, hogy túlságosan is a tudománynak él, a forradalmi hevület kevésbé lobog benne. A megtorlás idején aztán a háromfokozatú megbízhatósági skálán a II. osztályba kerül. „A bukott politikai és vallási párthoz kezdettől fennállott benső kapcsolatai és érzelmei miatt erősen gyanús.” „Egyébként mint orvos és operateur nagy híré és kiváló tagja az egyetemnek” [12]. A szabadságharc bukása utáni két hónapos letartóztatást így sem kerüli el: az öngyilkosságot megkísérlő Batthyány Lajos miniszterelnök sebeit ő látja el [13]. Az első független magyar kormány miniszteriális hierarchiájának egészségügyi szintjén az egyre betegbb Stáhl helyét Flór Ferenc foglalja el. Görgey – vélhetően nem ok nélkül – elégedetlen vele, Lumniczer Sándorral, saját főtorzorosával váltja fel. Görgey műtéti alanyként is fontos szerepet kap a magyar sebészet történetében. Az 1849. július 2-i ácsi csatában [14] a komáromi sánc-táborból kitorve gránátzilánktól szenved koponyasérülést. A 12–15 cm-es, nyílt sebalapot az agyburok alkotta,

⁸ A megállapítás a korabeli rutinműtétekre vonatkozik, hiszen különböző „nagy” beavatkozásokra, melyekre utóbb mint „híres elsőkre” hivatkozunk, anekdotikusan úgy kerül sor, hogy nem válnak (válhattak) bevett megoldásokká.

⁹ Így vezeti majd le 1868-ban a budai várban Erzsébet király- és császárné születését, Mária Valéria főhercegnő világrajövetelét.

¹⁰ Mai kifejezéssel élve a „Best Clinical Practice”-t – lévén a bécsi iskola ezt képviseli.

¹¹ 1847: a Pesti Technikai Vegyészeti Gyár RT, majd a Központi Magyar Gyógyszerészeti és Művegyészeti Vállalat RT: Korányi Friggyessel és Wagner Dániellel együtt.

¹² Adódik a párhuzam a marihuána korunkbeli, ellentmondásoktól nem mentes medikális alkalmazásával.

¹³ 1848 júliusában a Nemzeti Színházban vígjátékot mutatnak be: „Öreg és fiatal orvos, avagy a kénégyengőz hatása” címen.

rajta betört csontfragmentumokkal. Az erődben Orzovszky Károly és Mihálik Viktor törzsorvosok a sebet kitisztították és fedték¹⁴. A későbbi kötőselek, revíziók során Lumniczer Sándor további débridementet végez. A negyedik napon tartott haditanács után a fővezér elveszíti eszméletét, ám később állapota jobbra fordul. A kilencedik napon Vácon át a Duna menti vonuláskor 24 órán át ül nyeregben. A két héttel a sebesülés után felépő sebgyógyulás miatt Markusovszky végez feltárást. Később, száműzetésébe is elkíséri¹⁵ az egykori fővezért. Csak néhány hónappal korábbi Phineas Gage esete [15], akinek 1848. szeptemberi áthatoló agysérülésétől számítja a világ a neurochirurgia születését [16]. Görgey érthető okból jól dokumentált egyedi esete (hasonlóan Bem tábornok kézsebéhez) atipikusan, de tükrözi a szabadságharc hadműveletei során felállított és működtetett 100–120 tábori kórház munkáját. A sebészeti és az ápolási teendők (kolera és a Korányi által kolerinának nevezett egyéb dysenteriform kórképek) volumene és súlyossága csak sejthető. Tény azonban, hogy a kloroformkapszulák (legalábbis elvben) rendszeresítve voltak [9]. (Más szerzők szerint minden honvéd ezredorvost felszereltek éternarkózisra alkalmas eszközzel [10].) Összehasonlításképp, az öt év múlva zajló krími háborúban (1854–1856) az angol vezető katonai sebész még mindig ellenezte az amputációk narkózisban való végzését¹⁶ [17]. A front túlsó oldalán Pirogoff az éter bőkezű használatát írta elő alárendelt orvosainak; még a rectalis alkalmazással is megpróbálkozott [18].

A társak: tükör által homályosan

A 19. század második felének magyar sebészettörténete csoportkép, Balassáé éppúgy, mint a kortársaké és a tanítványoké: kölcsönösen definiálják egymást.

Kovács Sebestény Endre¹⁷ (1814–1878) a Stáhlly alapította sebészeti klinikán Piskovich Nepomuk János (1805–1847; professzor: 1841–1843) tanársegéde, „továbbszolgáló robotosa” volt. 1840–1841-ben Bécsben tanult, majd az 1846-os párizsi, londoni, berlini tanulmányúton szerzett ismeretek eredményeként a korabeli sebészeti tudás élvonalát tudhatta magáénak. A narkózis bevezetése nélkül nem végezhetett volna 300 sérvműtétet, amely az aszepszis előtti korban hihetetlenül nagy szám. A kor hírességeinek – Madách Imre, Deák Ferenc, Vörösmarty Mihály, Arany János, Bajza József és Jókai Mór – orvosa. Akadémiai székfoglalója 1859-ben széles

érdeklődésről (és a sebészet korlátainak bölcs belátásáról) tanúskodik: A víz élettani tekintetben, s különösen a cizigikai gyógyvíz.

Lumniczer Sándor (1821–1892): a „kocher-fogó” megalkotója [19]

Szintén a bécsi iskola tanítványaként, a kezdetektől Balassa jobbkeze. 1844-ben írt disszertációja „Orvos-sebészeti értekezés a képlő sebészetről” a magyar plasztikai sebészet eredetműve¹⁸. A hippokratészi tanítás: „aki sebész akar lenni, vonuljon a sereggel” példája lehetne. A világosi fegyverletétel után betegápolói szolgálatra sorozzák, ahonnan az orvosi (nemzetek feletti) szolidaritás szép példájaként egykori bécsi kollégája, Böhm menteti fel. Pályája töretlen, itthon majd ő lesz az 1870-es években a listeri aszepszisteória fő híve, meghonosítója.

Markusovszky Lajosról (1815–1893) az éternarkózis során már megemlékeztünk: a modern magyar orvoslás Balassához mérendő sarokköve ő [20]. Ha a romantikus-anekdotikus medicinát felváltó, rendszerében és folyamatos képzésben formálódó modern magyar orvoslást csak egy névhez lehetne kötni, akkor az az övé volna. A kiegyezés után Eötvös József báró az orvosi, majd minden egyetemi ügy igazgatásával bízta meg. A kolozsvári (és a trianoni amputáció miatt áttételesen majd a szegedi) orvoskar megszervezésével koronázza meg tevékenységét (1877).

A „magot” alkotó közel egykorúak csoportját (1814–1821 közt születettek) körbeveszik a fiatalok. Az ekkor 20 éves Korányi Frigyes (1828–1913) a 104. honvédszászlóalj orvosa, most műtősegéde Luer-féle sebészeti eszközdobozt kap tőle a táborba vonuláskor [21]. 1851-ben Pesten nyeri orvosi és sebészdoktori diplomáját, hogy egyéves bécsi további tanulmányok után hazatérjen. Későbbi munkássága önálló cikket, ha éppen nem kötetet igényelne.

A külső kör, a szabadságharc utáni „új generáció” számára a narkózisban végzett műtét már természetes, a reformkor, majd a forradalom hevülete; a „függetlenség” pedig az „öreges meséje”. Az új generáció tagjainak szemléletét már Virchow sejtana, Darwin koncepciója¹⁹ és a megszülető bakteriológia fogja formálni.

Kovács József (1832–1897; „az utód”) a pesti tanulmányok után (1852–1856) Bécsben szerez orvostudományi oklevelet (1856–1858). 1859-ben pesti sebészdoktori diploma birtokában lesz Balassa János műtőnövendéke, majd asszisztense. Balassa mellett a legtöbbet publikáló sebész az 1860-as évektől kezdve. A porosz-osztrák háború (1866) – melyben a Habsburg-sereg több mint

¹⁴ Az ellátás Maximilian Josef von Chelius (1794–1876) heidelbergi professzornak, a napóleoni háborúkban edződött sebésznek a tankönyvi elveit követte.

¹⁵ Görgey koponyáján – melyet a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításán (2019: Az ismeretlen Görgey) láthattunk – örök nyoma maradt a gyógyult defektusnak. Joggal lehetne ez a magyar idegsebészeti születésnapja.

¹⁶ Más kérdés, hogy alantas orvos tisztjei zömmel ellentétes nézetek voltak: a sérültek legnagyobb hasznára.

¹⁷ 1849. október 22-én házasodott meg: Lumniczer Julianna Henriette-et vette feleségül.

¹⁸ A Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban látható a könyv, a nevéhez fűződő fogas végű érfogóval együtt, amelyet a nagyvilág a jóval későbbi Kocher-eszközként ismer (Emil Theodor Kocher, 1841–1917). Dubhashi SP, Subnis BM, Sindwani RD. Theodor E Kocher. Indian J Surg. 2013; 75(5): 383–384.

¹⁹ Mindkettő a megjelenése után azonnal hosszú és mély ismertetéseket kap az *Orvosi Hetilap*ban, bőven helyt adva az ellenvéleményeknek, kétségeknek is.

felét magyarok alkották (arányos veszteséggel) – sebesültjeit a Ludoviceum területén emelt barakk-kórházban kezeli. A szike Paganinijének nevezik. Rektorrá is választják (1874), az igazságügyi orvosi tanács elnöke lesz. Kiváló botanikus, az egyetemi sebészeti klinika építtetője, igazgatója.

1850 és ami utána jött

Az 1848–1849-es szabadságharc bukása utáni sötét időkre hézagmentesen áll, amit épp egy évszázaddal később, az 1950 körüli évekről, a pécsi gyermekgyógyászprofesszor, Kerpel-Fronius Ödön írt. „*Nem volt más kísértés, csak a munka.*”²⁰ Az egyetemi rend helyreállt, Balassát pedig újra körbevették kollégái, nőtt a tanítványi kör is. A kor szokásához híven asztaltársaságot tartott, melynek tagja volt Markusovszky és tanártársa, Semmelweis Ignác is. Az orvosi rémtörténeteket kedvelő, borzadni vágyó közhiedelemmel ellentétben a vizsgálat, műtét előtti kézmosás, a tisztaságra való intés (amit a hagyomány és a józan ész addig is diktált²¹) létezett. A kulcsszó a mérték és a tisztítószert, az anyag volt: Semmelweis klórmesze²². A bécsi orvosi iskolából jövő Balassa Rokitansky bonctanán nevelkedik, ez a macrosopos pathologia kora. A következmény ismert: a tragikus „mellékhatást” Semmelweis fedezi fel és eliminálja [22]. Nem felejtendő, hogy a kortárs sebészet zöme eleve „szeptikus sebészet” volt. A korban kiformalódó értelmiségi ethosz, a mindenkor politikától való józan távolságtartás, az intellektuális autonómia (vö. „Kossuth apánk” rebellis heve) igénye ellenhatást szült a mindig diadalmas közepszerben. A Balassa-kör tagjaira a hazafiatlanság és a kozmopolitizmus méltatlan vádja vetül.

A magyar medicinát a professzionális modernitáshoz addig a *Wiener Medizinische Wochenschrift*, az *Allgemeine Wiener Medizinische Zeitung* és a *Wiener Medizinische Presse* lapok kötötték [23]. Markusovszky az 1857-ben indított *Orvosi Hetilap* első számától kezdve közöl francia és angol híreket, tudósításokat. A *Medical Times*-ből idéz elsőként. A nyitócikk pedig – a húgyúti kövességek-

ról – Balassa klinikájáról származik [24]. A későbbiekben is alig múlik lapszám sebészeti, és ami még különösebb, forenzikus relevanciájú közlés nélkül. A Balassa-klinika fél éves rendszerességű betegforgalmi, műteti jelentései [25] 1868-ig jelennek meg. 1868 első fél évében 112 beteget kezeltek [26]. A sebészprofesszor aktív támogatása nélkül – Trefort Ágoston ellenállásával szemben – Markusovszky aligha nyerte volna meg az *Orvosi Hetilap* hasábjain is zajló harcot a magyar orvosi könyvkiadó létrehozásáért. Hasonló küzdelem zajlott a kolozsvári orvoskarért is.

Balassa a plasztikai sebészet (ez bécsi öröksége is), az orr, a szájüreg (fogak!) sebészi megközelítése²³ mellett a légcsőmetszés elfogadtatásáért tesz különösen sokat. 1858-ban kezd foglalkozni a Csermák-féle új gégetükörrel [27], s egyik tanítványára, a később nagyívű pályát befutó Navratil Imrére [28] bízta a profilt.

A klinikaigazgató professzor nem éri be az intenzív bécsi kapcsolatokkal, a szakirodalom nyomon követésével. 1862-ben négy hónapos angliai tanulmányúton jár, és megosztja – név nélküli *Orvosi Hetilap*-beli cikksorozatban – Úti Naplóból címmel a londoni, edinburghi sebészeti iskolák tapasztalatait, a közép-európát meghatározó osztrák–német iskolától sokban eltérő szemléletet is. Az 1864-es klinikai hétköznapiokról értesülünk, arról, hogy dr. Batizfalvy Sámuel György Gyógyintézetében operálja magánbetegeit Kovács Sebestény Endre, Hirscher József, Kovács József társaságában [29].

1867–1868: a konszolidáció, a zenit

A sebészet, tágabban a medicina – több más koncepció mellett – mint kulturális jelenség is értelmezhető, a politikai technikai és gazdasági faktoroknak való súlyos kitettségben. A borbély-sebészi burkot csak épp levett, a traumatológiából sokban táplálkozó specialitás a korszak háborúinak tapasztalatait gyorsan hasznosítja. A krími háború (1853–1856), az amerikai polgárháború (1861–1865) elsősorban a narkózis általánossá, természetessé válása miatt fontos. Az 1859-es francia–szárd–osztrák háború a lött sebek kezelése, a Vöröskereszt megalapítására vezető solferinói ütközet pedig a sebészi tevékenység szervezése szempontjából érdekes. Az 1866-os porosz–osztrák háborúban a kor sok vezető sebésze operál; a tapasztalatokat az *Orvosi Hetilap* számos cikkben összegzi [30]. A porosz felemelkedés, a német egyesítés a magyar történelem nagy eseményét, a kiegyezést és az Osztrák–Magyar Monarchia megszületését is hozza. A szellemi, kulturális, tudományos közélet addigi sanyarú sorsának jobbra fordulása sokban rímelt az évszázaddal később itthon történetekre. Az ígért aranykor azonban

²⁰ Available from: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MuMaTu-a-mult-magyar-tudosai-1/kerpel-fronius-odon-335C/pecs-338F/> [last accessed: July 26 2025].

²¹ Ótestamentum: „De az igaz mégis hű marad útjához, kinek keze tiszta, gyarapszik erőben” (Jób 17, 9); illetve másutt: A Törvény Öt Könyve: Kivonulás Könyve (Exodus) 30: 17–21.; 40: 30–32. A Levitikus Könyve (Leviticus) 6: 27.; 8: 6; 11: 24–26.; 11: 32–35.; 40.; 13: 1–14: 54.; 14: 8–9.; 15: 11; 15: 31.; 16: 4.; 16: 24.; 16: 28.; 17: 15–16. A Számok Könyve: 19: 7–8.; 10. A Második Törvénykönyv (Mózes V. Könyve; [Deuteronomium]): 21: 6. A Krónikák 2. Könyve: 4: 6. Jób Könyve: 9: 30. Zsoltárok Könyve: 26: 6.; 51: 7.; 73: 13. A próféták könyvei: Izajás jóvendőlése 1: 16. Újtestamentum: Pilátus kézmosása (Máté 27: 24.), illetve további helyek: Evangéliumok: Máté 15: 2., Márk 7: 1–5., Márk 7: 8., Lukács 11: 37–39., János 2: 6. Szent Pál: A zsidóknak írt levél 9: 10., Jakab 4: 8. Balassa és Markusovszky evangélikus hagyományban nevelkedve bizonyosan járatosak voltak ezekben a bibliai helyekben is.

²² Lényeges szempont – a kutatás vakfoltján – a megfelelő szappan hiánya: hiszen ipari léptékű előállítására, kereskedelmi forgalomba kerülésére a 19. század derekáig kell várni. Kostka KL, McKay DD. Chemists clean up: a history and exploration of the craft of soapmaking. J Chem Educ. 2002; 79(10): 1172–1175.

²³ A természetes testnyílások – melyeket a 21. századi sebészet újra felfedez (natural orifice surgery) – az aszepszist még nem ismerő chirurgia számára ideális megközelítésnek bizonyulnak.

csak a kettős monarchiára köszöntött, az is csak szűk két-generációs időre.

1868-ban Balassa János huszonöt éves professzori működésének jubileumára tanítványaitól carrarai márványból faragott mellszobrot kap. A kor ünnepezt festője, Barabás festi meg életnagyságú képét. Deák Ferenc diófába faragja a kezét [31]. Ő maga 10 000 forintos alapítványt tesz, hogy kamataiból négy szegény sorsú orvostanhallgatót támogassanak [32]. Hat *Orvosi Hetilap*-beli cikket jegyez csak ebben az évben – hármát a gégemetszésről, hármát a hólyag és hüvely közti sipolyok plasztikáiról. A lapban ez évben hét másik közlemény foglalkozik még sebészeti témákkal, klinikája műtéti, betegstatisztikáit pedig tanársegédei 11 közleményben dolgozzák fel.

Kóda: halála, öröksége

Az *Orvosi Hetilap* az 1868. december 13-i számának első oldalán Balassa halálhírére hozza. Beljebb, az utolsó cikke: „Közlemények a sebészeti gyakorlat köréből: adatok a hólyag-hüvelysipoly műtétéhez” [33]. Temetésén Bécsből az I. Sebészeti Klinika igazgató professzora, Johann Dumreicher képviseli a Monarchia vezető egyetemét. A rivális II. Sebészeti Klinika vezetője, Billroth sem maradhat le: babérkoszorút küld a sírra. Felirata: „A feledhetetlen tanár és bűvárnak. Billroth és iskolája” [34]. Mai szemmel legalábbis különös olvasmány az *Orvosi Hetilap* következő számában közzétett részletes bonclelete. Az elmúlásra Gárdonyi Géza egri sírfelirata tűnik relevánsnak: „Csak a teste.” A Mester halála nem cezúra. A korabeli Magyar Királyságban úzótt sebészet szellemiségében és gyakorlatában élt tovább. Tíz tanársegédjéből²⁴ szinte kivétel nélkül mind főorvos, egyetemi tanár lett, évente legalább egy műtősebészt képzett (összesen 27). Ami még lényegesebb: a sebészetet mint a betegségek véres útján való gyógyítását – az orvoslás saját korlátain belül, hiszen a belgyógyászat sem dúskált a terápiás modalitásokban – emancipálta. A hazai medicina manuális ágának a kor európai színvonalára való emelése örökségének legértékesebb része.

Irodalom

- [1] Romsics I. History of Hungary in the 20th century. In: Romsics I. (ed.) History of Hungary. [A 20. századi Magyarország. In: Romsics I. (szerk.) Magyarország története.] Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 2016; pp. 773–793. [Hungarian]
- [2] Gawande A. Two hundred years of surgery. *N Engl J Med*. 2012; 366(18): 1716–1723. Erratum: *N Engl J Med*. 2012; 367(6): 582.
- [3] Magyary-Kossa Gy. Old Hungarian medical records. Vol. IV–V. [Magyar orvosi emlékek IV–V.] A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest, 1940; p. 190. [Hungarian]
- [4] Pathy Nagy K. Medical essay on adles treated by barber surgeons during the 1828/29 school terms. [Orvosi értekezés azon nya-

- valyákról, melyek a seborvosok orvosi klinikumában az 1828/29 iskolai év leforgása alatt gyógyítottak.] Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál, 1830. [Hungarian]
- [5] Kempler K. History of medicines. [A gyógyszerek története.] Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984. p. 380. [Hungarian]
- [6] Davison MH. The evolution of anaesthesia. *Br J Anaesth*. 1958; 30: 495–504.
- [7] Ellis RH. The introduction of ether anaesthesia to Great Britain. *Anaesthesia* 1976; 31: 766–777.
- [8] Hendriks IF, Zhuravlev DA, Bovill JG, et al. Nikolay Ivanovich Pirogov (1810–1881): anatomical research to develop surgery. *Clin Anat*. 2020; 33: 714–730.
- [9] Korbuly Gy. Contributing data to the history of ether narcosis in Hungary. In: Gazda I. (ed.) Medical care and military doctors of the War of Independence. [Adatok az éternarkózis magyarországi történetéhez. In: Gazda I. (szerk.) A szabadságharc egészségügye és honvéddorvosai.] Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár és Levéltár, Piliscsaba–Budapest, 2000; pp. 177–183. [Hungarian]
- [10] Heller V. The first application of the ether and chloroform narcosis in Hungary. In: Gazda I. (ed.) Medical care and military doctors of the War of Independence. [Az éter és kloroformnarkózis első hazai alkalmazása. In: Gazda I. (szerk.) A szabadságharc egészségügye és honvéddorvosai.] Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár és Levéltár, Piliscsaba–Budapest, 2000; pp. 173–174. [Hungarian]
- [11] Mannheim K. Problem of generations. In: Studies in knowledge sociology. [A nemzedékek problémája. Tudásszociológiai tanulmányok.] Osiris Kiadó, Budapest, 2000; pp. 201–254. [Hungarian]
- [12] Györfy T. Medical care and military doctors of the War of Independence. [In: Gazda I. (szerk.) A szabadságharc egészségügye és honvéddorvosai.] Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtár és Levéltár, Piliscsaba–Budapest, 2000; pp. 173–174. [Hungarian]
- [13] Magyary-Kossa Gy. Old Hungarian medical records. Vol. IV–V. [Magyar orvosi emlékek IV–V.] A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest, 1940; p. 197. [Hungarian]
- [14] Varga B. Görgei, the wounded. In: Kapronczay K. (ed.) Free since the past 30 years. Medical history research within the Hungarian Society of History of Medicine since 1990. [A sebesült Görgei. Kapronczay K. (szerk.) 30 éve szabadon. Orvostörténeti kutatások 1990 óta a Magyar Orvostörténelmi Társaság keretében.] Magyar Orvostörténelmi Társaság, Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2023; pp. 224–228. [Hungarian]
- [15] Harlow JM. Passage of an iron rod through the head. *Boston Med Surg J*. 1848; 39: 389–393.
- [16] O’Driscoll K, Leach JP. “No longer Gage”: an iron bar through the head. Early observations of personality change after injury to the prefrontal cortex. *BMJ* 1998; 317(7174): 1673–1674.
- [17] Connor H. The use of chloroform by British Army surgeons during the Crimean war. *Med Hist*. 1998; 42: 161–193.
- [18] Molnár TF, Lukacs L. Tolstoy’s report of five cases of chest trauma: its relevance to contemporary military surgical experience. *World J Surg* 2006; 30: 1400–1402.
- [19] Antall J. Sándor Lumnicezer. In: Végh A. (ed.) Masters of the Hungarian Medical School. [Lumnicezer Sándor. In: Végh A. (szerk.) A magyar orvosi iskola mesterei.] Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1969; pp. 59–70. [Hungarian]
- [20] Székely S. History of medicine. [Az orvostudomány története.] Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1960; pp. 226–228.
- [21] Hajos K. Frigyes Koranyi and his age. [Korányi Frigyes és kora.] *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungaricae*, 21–31. 1963; 29: 195–208. [Hungarian]
- [22] Molnár FT. Ignac Semmelweis and his afterlife. [Semmelweis Ignác és utókora.] *BBC History* 2019; 9: 73–78. [Hungarian]

²⁴ A korabeli hierarchia nem ismeri az adjunktusi és docensi lépcsőt.

- [23] Batári Gy. Old Hungarian Medical Journals. [Régi magyar orvosi folyóiratok.] Orv Hetil. 1968; 109: 1439–1444. [Hungarian]
- [24] Balassa J. The bladder stones in our country. [A húgykővesség hazánkban.] Orv Hetil. 1857; 1: 1–5. [Hungarian]
- [25] Batizfalvi S. Report on patients of the surgical wards of Janos Balassa, 1855–1856. [Balassa János sebész kórodájának betegeiről 1855/1856.] Orv Hetil. 1857; 1(18): 297–299. Orv Hetil. 1857; 1(19): 321–322. [Hungarian]
- [26] Verebély L. Report on patients of the surgical wards of Janos Balassa, 1868. [Balassa János sebész kórodájának betegeiről.] Orv Hetil. 1868; 12(4): 57–60. [Hungarian]
- [27] Magyary-Kossa Gy. Old Hungarian medical records. Vol. IV–V. [Magyar orvosi emlékek IV–V.] A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest, 1940; p. 199. [Hungarian]
- [28] Sunday Journal. [Vasárnapi Újság.] 1878; 33(25): 518–519. [Hungarian]
- [29] Magyary-Kossa Gy. Hungarian medical records. Vol. IV–V. [Magyar orvosi emlékek IV–V.] A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest, 1940; p. 200. [Hungarian]
- [30] Verebély L. Experiences with the treatment of wounds, especially of those caused by shotgun. [Tapasztalatok a sebek, különösen a lőtt sebek gyógykezelése körül.] Orv Hetil. 1866; 10: 791–794. [Hungarian]
- [31] Magyary-Kossa Gy. Hungarian medical records. Vol. IV–V. [Magyar orvosi emlékek IV–V.] A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest, 1940; p. 203. [Hungarian]
- [32] Sunday Journal. [Vasárnapi Újság.] 1868; (15): 251. [Hungarian]
- [33] Balassa J. Communications from the surgical practice: data on the surgery of ureterovaginal fistulas. [Közlemények a sebész gyakorlat köréből: adatok a hólyag-hüvelysipoly műtétéhez.] Orv Hetil. 1868; 11: 837–840. [Hungarian]
- [34] Medical Weekly Journal. [Orvosi Hetilap.] 1868; 12: 853. [Hungarian]

(Molnár F. Tamás dr.,
Pécs, Magaslati út 35., 7625
e-mail: tfmolnar@gmail.com)

*„A tudomány égő fény, amely habár sem házhoz,
sem nemzethez nincs kötve, mégis ott világít leginkább,
hova annak sugarait vezényelni buzognak.”*
(Balassa János)